

Rehák László

A NEMZETI KÉRDÉS ELMÉLYÜLT TÁRGYALÁSA KARDELJ ÚTMUTATÁSAI ALAPJÁN

Kiro Hadzsi-Vaszilev könyve kapcsán

Kétségtelen, hogy Jugoszlávia marxista megalapozottságú forradalmi munkásmozgalmának elméletével, valamint társadalmi gyakorlatával már a második világháború előtt, de a népfelszabadító háború és a szocialista forradalom fegyveres szakaszában is, majd pedig a szocialista átalakulás időszakában jelentős mértékben hozzájárult a nemzeti kérdés tudományos, marxista értelmezéséhez és gyakorlati megoldásához. A gyakorlati és elméleti vívmányok alapján Edvard Kardelj figyelemre méltó, *A szlovén nemzeti kérdés fejlődése* című könyve (1957) a nemzeti kérdés marxista megítélésének és értelmezésének nem egy új vonatkozását tárta fel. Abban az időben két marxista, Ilija Stanojčić és Kiro Hadzsi-Vaszilev ezeket az elemzéseket körültekintően és átfogóan tárgyalta társadalomtudományi folyóiratainkban. Kettőjük közül Kiro Hadzsi-Vaszilevet foglalkoztatta behatóan a nemzeti kérdés tanulmányozása, ezért a pártiskola tanára és vezetőjeként nyomtatásban is megjelentette hallgatói számára a nemzeti kérdés tárgykörére vonatkozó előadásait. A témát azonban ezzel sem merítette ki, elméleti és gyakorlati vonatkozásában, hazai és világviszonylatban is tovább kutatta a kérdést. A témáról 1982-ben jelent meg nagy alaposággal és elmélyült elemzéssel megírt könyve, amelyet — bejelentése alapján — idővel egy másik is követni fog. Ez utóbbi hazánk nemzeti kérdésével foglalkozik majd tüzetesen.

Kiro Hadzsi-Vaszilev *Socijalizam i nacionalni odnosi* (Szocializmus és a nemzeti viszonyok) című könyve első kötetének, amelyet a belgrádi Komunist Kiadó Központ jelentette meg Marksizam i savremenost sorozatában, *A nemzet és nemzeti viszonyok általános elméleti kérdései* alcímet adta. Noha a szerző a saját valóságunk taglalásakor nemcsak a hazai marxisták e témára vonatkozó elméleti eredményeire támaszkodik, mégis óvakodik attól, hogy a szocializmus és a nemzet kapcsolatát Európacentrikusan tárgyalja.

Kiro Hadzsi-Vaszilev tárgyalási módjának nagy erénye, hogy a nemzeti létet mint a mai társadalom átfogó csoportjának lényegét és megnyilvánulási formáját a mai, huszadik századi körülményekbe helyezi, és

fejtegetését nem terheli feleslegesen történelmi visszatekintésekkel, noha a történelmiség elve átszövi első könyve egész témakezelését. Könyvében a szerző két alaptételből indul ki. Az egyik az, hogy a húszadik század társadalmi változásai a szocializmus jegyében mennek végbe. Ez a megállapítás akkor is helyes, ha figyelembe vesszük, hogy a szocialista társadalmak kialakulásuk kezdeti szakaszában vannak, hogy a tökéletes társadalmi viszonyok túlhaladása még nem valósult meg döntő mértékben, és hogy nagy különbségek vannak a világ különböző részein a szocialista fejlődés útjaira lépő országok gazdasági, társadalmi, kulturális és más körülményei között, s ezért különbözőképpen közelítenek a szocialista társadalmi viszonyok kialakításához és a szocialista társadalmi viszonyok építéséhez is. A másik alaptétel az, hogy a nemzeti kérdés ma is időszzerű és a társadalmi folyamatokban a mai századunkban is igen lényeges. Ennélfogva tévesek voltak azok a nézetek, miszerint a XIX. század volt a nemzeti ébredés és mozgalmak százada, a XX. században pedig háttérbe szorul a nemzeti kérdés. Erre a nézetre, különösen ha a világszerte végbemenő folyamatokat tartjuk szem előtt, a valóság minden kétséget kizáróan rácsafolt.

Ebből a két alapvető álláspontjából következik a szerző megállapítása, hogy függetlenül az elgondolásoktól és a szocializmus építésében jelentkező különbségektől, a szocializmus megvalósításáért kifejtett erőfeszítések és társadalmi átalakulások a mai világ domináló jellegzetességévé váltak. Ezért — hangsúlyozza Kiro Hadzsi-Vaszilev — nincs a szocializmusnak olyan problémája vagy dilemmája, amely ne lenne lényeges az egész világ számára, és fordítva: minden olyan társadalmi kérdés, amely lényeges a mai világ bármely táján, fontos a szocialista erők számára is. A szocialista erők szempontjából az ilyen kérdések fontossága annál jelentősebb lesz, minél általánosabb jellegű. Viszont a mai világ általános átfogó kérdései közé tartoznak a nemzethez és a nemzeti kérdéshez kapcsolódó problémák.

Függetlenül attól, hogy az osztálytudatos munkásmozgalom, különösen kezdeti és kibontakozásának szakaszában ellenségesen fogadta az uralkodó burzsoá osztály törekvéseit, hogy a nemzeti egység és szolidaritás nevében az osztálybékét szorgalmazta, s a maga részéről az osztályharc fontosságát hangsúlyozta, már ekkor is csak látszat volt, hogy a nemzeti küzdelmek és az osztályharc egymástól elkülönítettek. A nemzeti és osztálymozgalmak ugyanis világosan differenciált kategóriák — hangsúlyozza Kiro Hadzsi-Vaszilev —, amióta a történelemben megjelentek a nemzetek, ám a nemzeti küzdelmek szükségszerűen kapcsolódnak az osztályküzdelmekkel, egymást feltételezi, bizonyos esetben konvergálnak, más esetben viszont divergálnak. Nem léteznek osztály nélküli nemzetek, s következőképpen nem lehetnek nemzeti mozgalmak és nemzeti küzdelmek, amelyek egyben ne viselnék magukon az osztályjellegzet is; de nincs olyan osztálymozgalom és osztályharc sem, amelynek ne lenne egyben osztályvonatkozása is. A nemzeti és az osztálymozgalmak

valójában kölcsönösen egymásba fonódó tényezők, az általános társadalmi fejlődés és átalakulás szempontjából.

A XIX. század Európában a nemzeti mozgalmak időszaka volt, de ugyanakkor az osztálymozgalmak és osztályharcok százada is. Az is kétségtelen, hogy a XX. századot a mélyenszántó társadalmi átalakulások jellemzik, kezdve az októberi szocialista forradalomtól a későbbi szocialista térhódításokig, amelyek végbementek a földkerekség majd minden kontinensén. Mégis századunkban valósult meg a nemzeti felszabadulás legnagyobb, az egész világot átfogó hulláma is. A jelenkorban sokkal több a megoldatlan nemzeti kérdés, mint korábban volt. Ezek leginkább a fejlett tőkésországok gyarmati sorból felszabadult, politikai függetlenségüket elnyert államok között nyilvánultak meg. Ezekhez az országokhoz kell még sorolni a valamikori félgyarmati sorban levő országokat is, valamint azokat, amelyek ki vannak téve a volt gyarmattartó tőkésországok gazdasági és politikai nyomásának.

A rendezetlen nemzeti viszonyok azonban nyílt kérdésként jelentkeznek a fejlett tőkés világ úgynevezett klasszikus nemzetei között is, valamint úgy is, mint belső nemzeti kérdés az ilyen országok körében. A nemzeti kérdés mint rendezetlen viszonyrendszer, sajtóságos vonásokkal, jelen van a függetlenségüket nemrégiben elnyert országok egymás közti viszonyában, ami alapján kiélezett államközi viszonyok alakultak ki, azonkívül a nemrég felszabadult országok belső viszonyában is kiéleződtek a meg nem oldott nemzeti viszonyok. S végül, kénytelenek vagyunk tudomásul venni, hogy nem egy esetben azon országok között is, amelyek a szocialista építés útjára léptek, a nemzeti szuverenitás, függetlenség és egyenrangúság kérdése komoly formában merült fel, bizonyos esetekben pedig olyan államközi viszonyokhoz vezetett, amelyek fegyveres összecsapásba torkolltak.

Hozzá kell még fűzni, hogy mindennek ellenére a jelenkor világhelyzete olyan, hogy a nemzetek és országok gazdasági kapcsolatai bővülnek és elmélyülnek, bensőségebbé válik a kölcsönös társadalmi, politikai és kulturális értesültség és kommunikálás. Mindez végső vonatkozásában korunk államainak és népeinek kölcsönös kapcsolatát alakítja ki. Ez a körülmény pedig oda vezet, hogy gyakorlatilag már nem létezik ún. „helyi jellegű” vagy „kis jelentőségű” nemzeti kérdés (legyen az az országok közötti viszony, vagy egy adott ország belső viszonya területéről), amely többé-kevésbé nyomot ne hagyyna a nemzetközi viszonyok és folyamatok alakulásán, illetve a nemzetközi helyzet egészén is.

A többnemzetiségű Jugoszláviában, szocialista berendezése és nemzetközi politikai helyzete miatt, természetes az érdeklődés és a szükséglet — a szocialista fejlődésre és a nemzeti kérdésre vonatkozó általános elméleti ismeretek állandó gyarapítása iránt. A kutatásoknak ezen a területén nincsenek Jugoszláviában politikai, vagy ideológiai gátló körülmények. Ilyen akadályok ott jelentkeznek, ahol a valós nemzeti kapcsolatokban a nemzeti hegemonizmus és elnyomás más elemei az uralkodó jellegűek. Hadzsi-Vaszilev megjegyzi: nem állítható, hogy hazánkban ma nem lé-

tezik a nacionalista ideológia korlátozó befolyása, de ez nem a valós nemzeti viszonyok kifejezője és nem a vezető erők stratégiáját szolgálja, hanem közvetlen összeütközésben van ezekkel az erőkkel. Valós nemzeti viszonyaink és társadalmunk vezető erői a nemzeti viszonyok lényeges mozzanatainak tüzetes ismertetését igénylik.

Figyelemre méltó és egyben természetes is Kiro Hadzsi-Vaszilev megjegyzése, hogy noha könyve első kötetének kutatásai tudományos és elméleti jellegűek, empirikus anyagát és elméleti általánosítását illetően mégis a hazai tények és adottságok hatása alatt van. Ez nyilvánvaló, hisz ezek a tények és adottságok tömegesen kínálkoznak a kutatónak. Ezenkívül a saját társadalmi gyakorlatunknak mi nem csupán a szemlélői és elemzői, hanem közvetlen részesei is vagyunk, tehát tevőlegesen hatunk és alakítjuk a valóságunkban végbemenő folyamatokat.

Kiro Hadzsi-Vaszilevnek mint szerzőnek és kutatónak egyik jó tulajdonsága, hogy nem vész el az aprólékos kétsz eredményeket ígérő részletekbe. Így a nemzetre vonatkozó elméletek közül csak a lényegeseket említi meg, az érdeklődő figyelmét pedig a legújabb hazai szakirodalomra tereli. Hasonlóképpen nem vész el a nemzet definiálásának részleteiben sem. Kardeljnek a nemzeti kérdésben elfoglalt nézetéről megállapítja, hogy Kardelj nemzetre vonatkozó definíciója nem teljes, befejezett és lezárt, mert állandóan hozzáfűzhető még valami fontos. De vajon a nemzetre vonatkozó definíció egyáltalában lehetséges-e? — veti fel a kérdést Kiro Hadzsi-Vaszilev. Vajon felölthető-e egy meghatározással minden lényeges elem és körülmény, amely elengedhetetlen egy olyan bonyolult fogalom esetében, mint amilyen a nemzet? Engedjük át az ilyen kísérleteket azoknak, akik hisznek benne, hogy ez lehetséges, ő viszont mint szerző azon van, s ezt véleményünk szerint sikeresen meg is valósította könyvében, hogy a kérdéskört átfogóan felölelve, részletesen elemezze a nemzet lényeges meghatározó jegyeit, valamint a nemzet tulajdonságait és társadalmi szerepét.

A nemzet fogalmának, társadalmi lényegének és történelmi szerepének szenteli Kiro Hadzsi-Vaszilev könyve első fejezetét. Kutatja és megválaszolja a nemzet társadalmi létére vonatkozó kérdést. Kardelj nyomán a nemzettel jelölt emberi csoport érdekei állnak figyelmé és kutatásai fókuszában. Ezt az érdeket a maga sokoldalúságában, mint anyagi természetű, társadalmi, politikai és kulturális igényeket kielégítő kívánalmat tárgyalja. A könyv két következő fejezetében a szerző a nemzeti érdeket részletesebben elemzi. Ezeknek az érdekeknek az egyéni és a csoportérdekekhez, de mindenekelőtt az osztályérdekekhez való viszonyítása foglalkoztatja. Elemzésében a figyelmet a nemzeti érdek tartalmának elemzésére összpontosítja, három kérdés köré (a politikai, gazdasági és kulturális) csoportosítva az elemzést.

Könyve következő három fejezetében a három érdekcsoport alapján tárgyalja a nemzeti önrendelkezést és a nemzeti államot, valamint a nemzeti gazdaságot és a nemzeti kultúrát. Ily módon kikerekedik a nemzet „belülről” való vizsgálata, majd a vizsgálódás áttér a nemzetek közti

viszony elemzésére. Ezzel az elemzéssel foglalkozik Kiro Hadzi-Vasilev könyvének zárórészét képező öt fejezet négy fejezete. A fejezetek fő témái: a nemzeti viszonyok és ellentétek, továbbá a nacionalizmus és a nemzetköziség. A kötet utolsó, tizedik fejezetében a szerző mintegy összegezi az első kötetben kifejtetteket, hozzáfűzve a mai világban fennálló nemzeti kérdésekre vonatkozó átfogó értékeléseit és a nemzeti viszonyok mostani állapotának jellemzését.

A könyv értéke abban van, hogy a szerző Kardelj megállapításaiból kiindulva részletesen elemzi a nemzetnek mint a mai világ társadalmi valósága fontos elemének társadalmi funkcióját. Továbbá abban, hogy a nemzeti érdeket, a jelenkori társadalmi viszonyrendszer fontos összetevőjét, sokrétű megnyilvánulásában tárgyalja, természetesen figyelembe véve a nemzeti érdek anyagi megalapozottságát, részletezve annak általános társadalmi, politikai és kulturális téren való megnyilvánulását is. Lényeges és jellemző Kiro Hadzi-Vasilev elemzési módszerére, hogy a nemzetet és a nemzeti kapcsolatokat a mai világ alapvető változásainak irányvonala — a szocializmus jelentkezése és térhódítása — kapcsán tárgyalja, előtérbe hozva a nemzetet belüli haladó társadalmi erőket, amelyek a valódi nemzeti érdekek megfogalmazásával haladó irányban hathatnak, hogy a nemzetek a társadalmi haladás vonalán élhessenek szerepükkel.

Rezime

Produbljeno tretiranje nacionalnog pitanja stopama Kardelja

Povodom objavljene knjige Kire Hadži-Vasileva

U napisu se ukazuje da autor knjige „Socijalizam i nacionalni odnosi” Kiro Hadži-Vasilev koji je ovoj knjizi dao podnaslov „Opšta teorijska pitanja nacije i nacionalnih odnosa” spada u red onih autora koji su već krajem 50-tih godina šire razrađivali u časopisima osnovne stavove Kardelja o osnovama nacionalnih interesa, o društvenoj funkciji nacija i tesnoj povezanosti nacionalno-oslobodilačkih i socijalnih pokreta u današnjem svetu. Prednost autorovog izlaganja je između ostaloga u tome što naciju i nacionalne odnose tretira pre svega sa stanovišta sadašnjih društvenih kretanja koja su u znaku nadiranja socijalizma i dubokih društvenih promena. Kao važan element ovih promena je i nacionalna komponenta, kao što i svaki nacionalno oslobodilački i antikolonijalni pokret ima nezaobilazni klasni karakter. Autor knjige ukazuje koliko je složena kategorija nacija, zato i ne daje posebnu definiciju za naciju već umesto toga šire raspravlja najvažnije elemente koje su bitne za naciju. Najveći prostor u svom izlaganju posvećuje pojedinim grupama elemenata koje određuju ekonomske, društvene i kulturne elemente nacionalnih interesa, pri čemu je od presudnog značaja uloga naprednih društvenih snaga, pre svega radničke klase u izražavanju stvarnih interesa nacije. Druga težišna tema analiza i teoretskih uopštavanja Kire Hadži-Vasileva odnosi se na veze među pojedinim nacijama: na nacionalne odnose i nacionalne suprotnosti, kao i na problematiku nacionalizma i internacionalizma. Autor objavljene knjige ukazuje da koli-

ko da je sebi postavio zadatak da što uopštenije tretira problematiku nacija i nacionalnih odnosa u današnjem svetu, nužno je imao u vidu empirijsku građu sopstvene zemlje koja mu je najdostupačnija i u čijim društvenim kretanjima je i sam sudionik, mada naredna knjiga koju priprema biće posvećena nacionalnim odnosima i njihovom uopštavanju u socijalističkoj Jugoslaviji, sa opštim ciljem da odgovori, šta je radnička klasa naroda i narodnosti Jugoslavije novoga uvela u postavljanju nacionalnog pitanja i u rešavanju nacionalnih odnosa.

Resumee

Tiefgehende Betrachtung der nationalen Frage laut Kardelj's Richtlinien

Anlässlich der Erscheinung des Buches von Hadži Vassilev

Im Artikel wird darauf hingewiesen, dass der Verfasser des Buches „Sozialismus und nationale Verhältnisse“ Kiro Hadži-Vassilev der seinen Buch den Untertitel „Allgemeine theoretische Fragen der Nation und nationaler Verhältnisse“ gab, gehört in die Reihe der Verfasser, die schon zu Ende der Fünfziger Jahre, die grundlegende Auffassungen von Karde'j über die gesellschaftliche Funktion und über die Leitsätze der nationalen Interesse der Nationen, sowie über die enge Verbindung der nationalen Befreiungs- und sozialer Bewegungen, in der heutigen Zeit, in Zeitschriften bearbeitet haben.

Vorteil der Ausführungen des Verfassers liegt zwischen Anderen in der Tatsache dass er die Nation und die nationale Verhältnisse zunächst vom Standpunkt der heutigen gesellschaftlichen Vorgänge, die sich im Zeichen des Sozialismus und ernster gesellschaftlichen Veränderungen entwickeln, bearbeitet. Wichtiges Element dieser Veränderungen, dass jede national Freiheits- und Antikoloniale Bewegung unvermeidbare Klassencharakter hat. Der Verfasser des Buchs weist darauf hin, wie kompliziert die Kategorie Nation ist und gibt daher nicht die Definition der Nation, sondern bearbeitet vielseitig alle wichtigen Elemente, die für die Nation wesentlich sind. Er schenkt die grösste Aufmerksamkeit in seinem Ausführungen einigen Gruppen der Elemente, die ökonomische, gesellschaftliche und kulturelle Elemente der nationalen Interessen bestimmen, wobei die wichtigste Rolle vor allem die Arbeiterklasse im Ausdruck der wichtigsten Interesse der Nation spielt.

Das andere grundlegende Thema der Analyse und der theoretischen Verallgemeinerungen von Kiro Hadži-Vassilev, beschäftigt sich mit den Verbindungen zwischen einzelner Nationen, mit dem nationalen Bindungen und Gegensätzen, sowie mit der Problematik des Nationalismus und Internationalismus. Der Verfasser des ausgegebenen Buches teilt mit, dass er sich die Aufgabe gestellt hat, die Problematik der Nationen und nationaler Verhältnisse in der heutigen Zeit mit maximaler Verallgemeinerung zu untersuchen. Dabei hat er selbstverständlich die empirische Struktur seines eigenen Landes im Auge gehalten. Das ist ihm leichter erreichbar; in dessen Bewegungen er selbst Teilnehmer ist und da das nächste Buch das er vorbereitet, den nationalen Verhältnissen in Jugoslawien gewidmet ist, mit dem Ziel zu beantworten, was die Arbeiterklasse der Nationen und Nationalitäten etwas Neues, in der Stellung der nationalen Frage und der Lösung der nationaler Verhältnisse, eingeführt hat.